

Joanna Mańkowska, *Don Juan w XX i XXI wieku lub Zmieniające się oblicza mitycznego uwodziciela*, Wydawnictwo Naukowe SILVA RERUM, Poznań 2021, ss. 495

Pierwsze literackie wcielenie Don Juana powstało na gruncie hiszpańskim w dramacie Tirsa de Moliny *Zwodziciel z Sewilli i kamienny gość* (*El burlador de Sevilla y convidado de piedra*, 1630). Don Juan Moliny stosunkowo szybko doczekał się swoich interpretatorów w większości literatur europejskich. Jeszcze w XVII wieku pojawiają się włoskie, francuskie i angielskie adaptacje historii słynnego uwodziciela, pośród których największym potencjałem interpretacyjnym odznaczała się komedia *Don Juan, czyli kamienny gość* J.B. Moliera (*Dom Juan ou le Festin de Pierre*, 1665). Kolejne znaczące literackie interpretacje Don Juana przyniósł ze sobą wiek XIX. Wystarczy wspomnieć poemat dygresyjny G. Byrona, nowelę E.T.A. Hoffmanna czy dramat A. Puszkina. Postać zrodzona przez kulturę Hiszpanii cieszy się po dziś dzień niesłabnącym zainteresowaniem nie tylko pisarzy, ale także literaturoznawców. Wśród polskich prac na uwagę zasługują artykuły Jadwigi Jęcz, która analizuje wybrane aspekty mitu Don Juana, głównie w oparciu o teksty literatury polskiej. Zabrakło jednak na gruncie literaturoznawstwa polskiego monografii, która w sposób kompleksowy ukazywałaby przemiany zachodzące w micie Don Juana w literaturze europejskiej.

Zadanie nakreślone w dwuczłonowym tytule monografii Joanny Mańkowskiej wskazuje na poważne ambicje autorki. Przyjmując, że użyte w nim imię Don Juan oraz określenie „mityczny uwodziciel” odnoszą się do postaci literackiej, jej analiza będzie wymagała uwzględnienia szerokiego kontekstu społeczno-historycznego, obyczajowego oraz kulturowego. Jaki krąg (kręgi) kulturowy został przez autorkę uwzględniony, z tytułu nie wynika. Odpowiedź na to pytanie odnajdujemy dopiero w spisie treści.

Monografia została podzielona na dwie części. Pierwsza z nich, na którą składają się trzy rozbudowane rozdziały, poświęcona została omówieniu mitu Don Juana od jego narodzin

po reprezentacje w literaturze XIX wieku. Część druga, składająca się z siedmiu rozdziałów, dotyczy „różnych twarzy Don Juana w literaturze europejskiej XX i XXI” (s. 123). W rzeczywistości autorka bazuje przede wszystkim na utworach pisarzy hiszpańskich, w mniejszym stopniu francuskich oraz na pojedynczych przykładach z literatury belgijskiej, czeskiej, ukraińskiej, rosyjskiej, brytyjskiej, węgierskiej, austriackiej oraz szwajcarskiej. Decyzja autorki o włączeniu tak różnorodnego materiału egzemplifikacyjnego do badań została uzasadniona we wstępie do monografii w sposób następujący: „[...] w przypadku utworów reprezentujących literaturę donjuanowską XX i XXI stulecia [skupiłam się — A.Sz.] na tych, które uznałam za szczególnie reprezentatywne dla dokonujących się w tym okresie transformacji tradycyjnego tematu, a także tych, które stanowią radykalne, a zarazem konstruktywne, zaprzeczenie donjuanowskiej tradycji” (s. 12).

W rozdziale pierwszym autorka dokonała przeglądu teoretycznych ujęć „mitu”. Na podstawie literatury przedmiotu, głównie w oparciu o spostrzeżenia poczynione przez Marcina Klika w monografii *Teorie mitu*, zaprezentowane zostały różnorodne perspektywy badawcze interesującej autorkę kategorii oraz przytoczone obszernie cytaty z ustaleniami m.in. takich badaczy, jak Mircea Eliade, Claude Lévi-Strauss, Jacqueline Bel. Mańkowska skłania się ku traktowaniu opowieści o Don Juanie jako nowożytnego mitu literackiego, w którym, za Jeanem Roussetem, wyodrębnia trzy zasadnicze elementy „donjuanowskiego mitycznego scenariusza”. Są to: Zmarły, Grupa kobieca, Bohater. Kolejne rozdziały części pierwszej badaczka poświęciła ujęciu barokowemu oraz romantycznemu mitu Don Juana.

W części zasadniczej monografii zaprezentowane zostały wybrane przez autorkę oraz uznane przez nią za interesujące pod pewnymi względami utwory donjuanowskie XX i XXI wieku. Niezrozumiałe wydaje się odejście od chronologicznego przedstawienia utworów. Zaproponowane metaforyczne tytuły rozdziałów i podrozdziałów („Gwiazda futbolu i kara, która przychodzi z zaświatów: *Juan Tenorio* Javiera Sahuquilla”, „Don Juan z problemem ambiwalentnej seksualności: *D.J. Jerónima Lópeza Mozo*”, „Upadły Don Juan w podrzędym burdelu: *Niedzielny garnitur nieboszczyka* Ramóna del Valle-Inclána” i inne) mają na celu, jak się wydaje, wzbudzenie zainteresowania intrygującą fabułą czy nietypowymi wcieleniami bohatera. Pewną wątpliwość budzi zaszeregowanie do tej samej grupy opracowań mitu utworów należących do różnych obiegu literackich oraz analizowanie ich za pomocą tych samych narzędzi badawczych. Dyskusyjne wydaje się również rozpatrywanie według tych samych reguł utworów, które w sposób bezpośredni, na wielu poziomach (tradycyjna czasoprzestrzeń, imiona bohaterów, koloryt hiszpański) nawiązują do opowieści o podbojach niewiernego kochanka, z utworami powstałymi poprzez odwołanie na zasadzie aluzji do wybranych motywów mitycznych, prezentującymi uwspółcześnione wersje mitu, wykorzystującymi „sławę” i „rozpoznawalność” postaci Don Juana (jak na przykład *Juan Tenorio* Javiera Sahuquilla czy *Inicjały D.J. Jean-Marca Lanteriego*). Otwarte pozostaje pytanie, czy posługiwanie się imieniem protagonisty fabuły donjuanowskiej oraz odrębnymi motywami jest wystarczające, aby uznać utwór za kontynuację mitu. W moim odczuciu, takie rozszerzanie granic mitu prowadzi do niebezpieczeństwa włączania do grupy tekstów stanowiących jego reprezentację również utworów, które jedynie na zasadzie aluzji czy nawiązania mogą przywoływać postać mitycznego uwodziciela.

W toku analiz autorka skupia się głównie na warstwie fabularnej oraz na odnotowaniu przemian, które dokonały się w przedstawieniu postaci protagonisty, pomijając jednak w wielu przypadkach specyficzne uwarunkowania społeczne, obyczajowe, historyczne czy

kulturowe prezentowanych utworów. Jak się wydaje, to właśnie odmienne uwarunkowania powstania utworów, a także kontekst twórczości poszczególnych pisarzy znacząco wpłynęły na ostateczny kształt interpretacji postaci Don Juana (choćby na jego stosunek do wiary, kościoła, instytucji małżeństwa). Ich uwzględnienie mogłoby znacząco wpłynąć na odczytanie mitu. Pozwolę sobie w charakterze ilustracji wspomnieć specyficzne warunki powstawania tragedii *Gość kamienny* Puszkina: utwór pisany był podczas pandemii cholery, która zmusiła autora do pozostania na czas kwarantanny w wiejskiej posiadłości. W dużej mierze te szczególne okoliczności — bliskość śmiertelnego niebezpieczeństwa — wpłynęły na tematykę nie tylko *Gościa kamiennego*, ale również innych tragedii z cyklu oraz na oryginalne ujęcie mitu Don Juana. Temat śmierci, który autorka eksponuje w toku analizy utworu Puszkina, ma więc znaczny związek z otaczającą pisarza rzeczywistością. Pominięcie kontekstu epoki, nieuwzględnienie tła filozoficznego srebrnego wieku, zwłaszcza poglądów Władimira Sołowiowa, prowadzi również do zubożenia interpretacji *Kroków Komandora* Błoka. Z pola widzenia autorki zdaje się znikać również odnotowana przez nią w rozdziale wstępnym różnorodność gatunkowa analizowanych utworów. Przynależność gatunkowa oraz ich ewolucja na przestrzeni wieków nie pozostawały bez wpływu na kreowanie postaci Don Juana, a co za tym idzie na reinterpretację mitu.

Monografia Joanny Mańkowskiej — choć niepozbawiona niedociągnięć natury metodologicznej, analitycznej czy redakcyjnej — dostarcza interesującej wiedzy na temat jednego z najpopularniejszych mitów nowożytnych, pobudza do myślenia i dyskusji. Czytelnik z zainteresowaniem śledzi przygody znanego uwodziciela oraz transformację tradycyjnych tematów czy motywów. Analiza mitu Don Juana we współczesnej literaturze hiszpańskiej i francuskiej daje podstawy do wysnucia pewnych ogólnych wniosków na temat jego żywotności, a także przemian w obrębie tych literatur. Podążając wraz z autorką za ewolucją odczytywania mitu, mamy okazję obserwować transformację odwiecznych wartości, zmianę zagrożeń czy pragnień człowieka. Monografia wypełnia lukę badawczą na gruncie literaturoznawstwa polskiego oraz stanowi potrzebny punkt wyjścia do dalszych rozważań.

ALEKSANDRA SZYMAŃSKA

 <https://orcid.org/0000-0002-3380-5396>